

Araştırma / Original article

Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin otizm spektrum bozukluğu olan çocukların anne-babalarında kullanılabilirliğinin belirlenmesi

Atila TUNÇEL,¹ İtir TARI CÖMERT,² Bengi SEMERCİ³

ÖZ

Amaç: Bu çalışmanın amacı Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin, çocuklarında otizm spektrum bozukluğu olan anne-babaların tükenmişliklerinin belirlenmesinde kullanılabilirliğinin incelenmesidir. **Yöntem:** Çalışma kapsamında ölçeğin psikometrik niteliklerini ortaya koymak amacıyla 236 katılımcıdan veri toplanmıştır. Verilerin yapı geçerliliğine kanıt elde etmek için asimptotik kovaryans matrisi üzerinden doğrulayıcı faktör analizi yapılmış ve model uyumu için Satorra-Bentler χ^2 istatistiği temel alınmıştır. Güvenilirlik kanıtı elde etmek amacıyla Cronbach alfa iç tutarlılık katsayıları hesaplanmıştır. **Bulgular:** Elde edilen güvenilirlik ve geçerlilik kanıtları birlikte değerlendirildiğinde ölçeğin tükenmişlik belirlemede iyi ölçütünün karşılandığı ve Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin faktör deseninin doğrulandığı görülmüştür. **Sonuç:** Ölçek bu özellikleri ile çocuklarında otizm spektrum bozukluğu olan anne-babaların tükenmişliklerinin belirlenmesinde de kullanılabilir. (Anadolu Psikiyatri Derg 2018; 19(Ek sayı.2):64-71)

Anahtar sözcükler: Otizm spektrum bozukluğu, tükenmişlik, anne-baba, Maslach Tükenmişlik Ölçeği

Determining Maslach Burnout Inventory usability of parents of autistic spectrum disorder children

ABSTRACT

Objective: The purpose of this study is to examine the usefulness of the Maslach Burnout Inventory in determining the burnout of parents with autism spectrum disorders in their children. **Methods:** Data were collected from 236 participants in order to reveal the psychometric properties of the inventory. Confirmatory factor analysis was performed on the asymptotic covariance matrix to obtain evidence of the construct validity of the data, and the Satorra-Bentler χ^2 statistic was used for model adaptation. Cronbach's alpha internal consistency coefficients were calculated to obtain evidence of reliability. **Results:** When the evidence of reliability and validity obtained were evaluated together, it was found that the scale factor met the good measure of burnout and that the factor design of Maslach Burnout Inventory was confirmed. **Discussion:** With these features, the scale can be used to determine the burnout of parents with autism spectrum disorder in their children. (Anatolian Journal of Psychiatry 2018; 19(Suppl.2):64-71)

Keywords: autism spectrum disorder, burnout, parent, Maslach Burnout Inventory

GİRİŞ

Tükenmişlik kavramı ilk kez Freudenberg tarafından 1974 yılında 'personel tükenmişliği' kavramı ile kullanılmıştır. Daha sonra Freudenberg

berger ve North tükenmişlik kavramına netlik getirerek kavramı 'aşırı iç ve çevresel isteklerin bir sonucu olan, bireyin enerjisini ve içsel kaynaklarını tüketen, yüksek düzeylerde stresin eşlik ettiği, bireyin davranışlarının, tutumlarının

¹ Uzm. Psik., ³ Prof. Dr. Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Psikoloji Bölümü

² Dr. Öğr. Üyesi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul

Yazışma adresi / Correspondence address:

Dr. Öğr. Üyesi İtir TARI CÖMERT, FSMVÜ Üsküdar Yerleşkesi, Valide-I Atik Mah. Kartalibaba Cad. No.36, Üsküdar/İstanbul

E-mail: itirtari@gmail.com

Geliş tarihi: 07.04.2018, **Kabul tarihi:** 24.04.2018, **doi:** 10.5455/apd.295975

Anatolian Journal of Psychiatry 2018; 19(Suppl.2):64-71

ve motivasyonun da bu durumdan etkilendiği durum' şeklinde tanımlamışlardır.¹ Freudenberg'er'den sonra personel tükenmişliği ile ilgili ilk çalışan Maslach olmuştur.² Tükenmişlik, insanda ortaya çıkan fiziksel bitkinlik, uzun süren yorgunluk, çaresizlik ve umutsuzluk duyguları ile birlikte bireyin yaptığı işe, yaşama ve diğer insanlara karşı gösterdiği olumsuz tutumları kapsayan fiziksel ve zihinsel boyutlu bir sendrom olarak tanımlanmıştır.³

Maslach, tükenmişlik sendromunun üç boyutunu tanımlamıştır: Duygusal tükenme, kişisel başarının azalması ve duyarsızlaşma.⁴ Duygusal tükenme, söz konusu durumun bireysel ve stres boyutunu göstermekte ve bireyin duygusal kaynaklarındaki azalmasını veya tükenmesini, duyarsızlaşma ise bireyin çevresindeki insanlara, özellikle müşterilere karşı aşağılayıcı ve olumsuz duygu ve tutumlarını göstermektedir. Üçüncü boyut olan bireysel başarının azalması, bireyin kendini olumsuz değerlendirme eğilimini anlatmaktadır.^{2,5,6}

Pines ve Aronson ise tükenmişliği, duygusal olarak yoğun dikkat ve emek isteyen koşullara uzun süre maruz kalınmasından kaynaklanan fiziksel, duygusal ve zihinsel olarak tükenme durumu olarak açıklamışlardır.⁷ Tümkaya, tükenmişliği bireyin ters giden bir şeyler olduğuna inanmayı reddettiği durumlarda geliştiğini belirtmiştir. Bu durum sürekli ümitsizlik ve olumsuzluğun olduğu bir enerji tükenişidir.⁸ Bu görüş doğrultusunda tükenmişlik, değişmesi olanaksız görülen durumların insanın duygusal yaşamında bıraktığı izlerle oluşmaktadır. Bu bir anlamda duygusal çöküşe karşılık gelir. Bireyde duruma engel olma çabası görülmediği gibi, bazen uyum sağlanmış gibi görülebilir. Var olan durumun daha iyisi için uğraş verilmez ve yaratıcılık azalır. Fiziksel ve duygusal rahatsızlıklar tükenmişlik belirtileri olarak ortaya çıkar. Şıklar ve Tunali duygusal tükenmişliğin, tükenmişliğin bireysel stres boyutunu yansıttığını belirtmişlerdir. Bu boyut, kişinin duygusal kaynaklarının bitmesi ve enerji eksikliği hissetmesi biçiminde de nitelendirilmiştir.⁹

Bu tanımlamadan sonra birçok meslek alanında çalışan bireylerin tükenmişliği üzerine çalışmalar yapılmıştır.² Yetersizliği olan bireylerin anne-babalarında tükenmişlik düzeyi ile ilgili çalışma sayısı oldukça azdır. Figley, aile tükenmişliğini 'aile üyeleri arasında uyumsuzluk, kriz ve travmatik olaylar nedeniyle birlikte çalışmanın bozulması ve bu olaylar nedeniyle aile üyeleri arasında bitkinlik/yılgınlık' olarak tanımlamıştır.¹⁰ Aile ile ilgili tükenmişliğin en etkili tanımı, çocukların

bakımını gerçekleştiren kişinin bakım verme sürecinde yaşadığı pratik zorlukların ve psikolojik acının toplamı olarak yapılmıştır.² Tükenmişlik bakıcıların veya anne-babaların bu sürecin en sonunda yaşadıkları bir durumdur. Tükenmişlik düzeyinin anne veya baba olma durumu ile ilişkili olduğunu ortaya koyan araştırma bulguları vardır.¹¹

Tükenmişlik ve otizm spektrum bozukluğu (OSB) arasındaki ilişki literatürde az çalışılmış bir konudur. Yetersizliği olan bireylere bakım vermenin, normal gelişim gösteren bireylere bakım vermektense daha zor olduğu bilinmektedir.¹² Bir çalışmada, OSB'li çocukların annelerinin tükenmişliğin üç boyutunda da zihinsel yetersizliği olan çocukların annelerinden daha yüksek düzeyde tükenmişlik yaşadıkları bulunmuştur.¹³ OSB'li çocukların anne-babalarının tükenmişlik düzeyleri ile çocuğun sorun davranış düzeyi, yaşam boyu bağımlılık, sosyal etkileşim azlığı, maddi zorluklar, engellenme, kaygı, boş zamanların azlığı arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişkinin varlığı bildirilmiştir.¹⁴⁻¹⁶

Araştırma bulguları, yetersizliği olan çocukların anne-babalarının psikolojik sağlık açısından bir kısır döngü içinde olduğunu göstermektedir. Bu, anne-babalarda depresyon, tükenmişlik ve umutsuzluk bulgularının etkileşimini desteklemektedir.¹⁷⁻¹⁸ OSB'li çocukların yetersizlik düzeyleri ile anne-babaların depresyon, umutsuzluk ve tükenmişlik düzeyleri arasında bir ilişkinin varlığına işaret eden araştırmalar vardır.^{15,19-21}

Söz konusu çalışma bulguları ele alındığında, yetersizliği olan çocukların anne-babalarının tükenmişlik düzeylerinin belirlenmesinin önemi ortadadır. Bireylerin tükenmişlik düzeylerinin belirlenmesinde literatürde en sık kullanılan ölçme aracı Maslach Tükenmişlik Ölçeğidir (MTÖ). MTÖ'nün maddeleri incelendiğinde, mesleki tükenmişliğe yönelik maddelerin olduğu ve bu maddelerin OSB'li çocukların anne-babalarının tükenmişliklerini ölçmek konusunda sorun olacağı düşünülebilir. OSB'li çocukların anne-babalarının tükenmişliklerini değerlendirmek amacıyla MTÖ'nün maddelerinde bazı değişikliklerin yapılması ve bu değişikliklerden sonra ölçeğin geçerlilik ve güvenilirliğinin yeniden hesaplanması gerekmektedir. Örneklemin değişmesi ölçme aracının psikometrik niteliklerinin ayrıca çalışılmasını gerektirmektedir. Bu çalışmanın amacı Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin, çocuklarında otizm spektrum bozukluğu olan anne-babaların tükenmişliklerinin belirlenmesinde kullanılabilirliğinin incelenmesidir.

YÖNTEM

Araştırma, MTÖ kullanılarak bir çalışma grubundan elde edilen verilerin psikometrik niteliklerinin belirlenmesini amaçlayan betimsel bir araştırmadır. Çalışma Hasan Kalyoncu Üniversitesi Etik Kurulu tarafından 19.05.2016 tarihinde 03 sayı numarası ile onaylanmış, Helsinki Deklarasyonuna göre düzenlenmiş ve katılımcılar tamamen gönüllülük temeline göre seçilmiş, katılımcılardan bilgilendirilmiş onam alınmıştır. Ayrıca katılımcıların kişisel bilgilerinin gizliliği konusunda araştırmacılar tarafından güvence verilmiştir. Araştırmanın verileri araştırmacı tarafından yüz yüze görüşülerek toplanmıştır. Bu çalışma kapsamında örneklem grubuna 240 katılımcı alınmıştır. Katılımcılardan dördü yapılan analizler kapsamında veri seti dışında tutulmuştur. Katılımcıların farklı değişkenler açısından dağılımı incelendiğinde, 189'unun (%80.1) anne, 46'sinin (%19.5) baba olduğu; 166'sinin (%70.3) Antalya, 47'sinin (%19.9) Isparta, 21'inin (%8.9) Mersin'de oturduğu; 70'inin (%29.7) çalıştığı, 166'sinin (%70.3) çalışmadığı; 114'ünün (%48.3) aylık gelirin 1300-2000 TL arasında, 39'unun (%16.5) aylık gelirin 2001-2700 TL arasında, 23'ünün (%9.7) aylık gelirin 2701-3400 TL arasında, 13'ünün (%5.5) aylık gelirin 3401-4100 TL arasında, 40'inin (%16.9) aylık gelirin 4001 TL ve üzerinde olduğu; 217'sinin (%91.9) evli, 18'inin (%7.6) bekar olduğu; 90'inin (%38.1) OSB'li çocuğunun kız, 141'inin (%59.7) OSB'li çocuğunun erkek olduğu belirlenmiştir.

Araştırmada kullanılan veri toplama araçları Kişisel Bilgi Formu ve MTÖ'dür. Kişisel Bilgi Formu çalışma grubunda yer alan katılımcıların farklı değişkenler açısından dağılımının belirlenmesi açısından araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur.

Maslach Tükenmişlik Ölçeği, Maslach ve Jackson tarafından geliştirilen, 22 maddeden ve üç alt ölçekten oluşan bir ölçektir.²² MTÖ'nün duygusal tükenmişlik alt ölçeği dokuz maddeden, kişisel başarı alt ölçeği sekiz maddeden, duyarsızlaşma alt ölçeği beş maddeden oluşmaktadır. MTÖ toplam puan vermemektedir, bu nedenle her alt ölçek için puanlar tek tek hesaplanmakta ve değerlendirilmektedir. Böylece her katılımcı için üç ayrı puan elde edilmektedir. Toplam puan alınamamasının nedeni duygusal tükenmişlik ve duyarsızlaşmanın tükenmişliğin yüksek olduğuna; kişisel başarının ise tükenmişliğin düşük olduğuna işaret etmesidir.

MTÖ, Ergin tarafından Türk kültürüne uyarlanmıştır. MTÖ'nün üç alt ölçekli yapısının Türkçe

formunda da korunduğu görülmüştür. Uyarlama çalışması kapsamında yapılan analizlerde ölçeğin duygusal tükenmişlik alt ölçeği için Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı 0.83, kişisel başarı alt ölçeği için 0.72 ve duyarsızlaşma alt ölçeği için 0.65 olarak bulunmuştur. Alt ölçeklerden elde edilen puanların kararlılık bağlamındaki güvenilirliği test-tekrar test yöntemi ile hesaplanmıştır. Kararlılık katsayıları duygusal tükenmişlik alt ölçeği için 0.83, kişisel başarı alt ölçeği için 0.67 ve duyarsızlaşma alt ölçeği için 0.72 olarak bulunmuştur. Çalışma kapsamında MTÖ'nün Türkçe formunda bazı maddeler kültür ve dil özellikleri göz önünde bulundurularak değiştirilmiştir.²³ MTÖ'nün belirtilen psikometrik özellikleri incelendiğinde geçerli ve güvenilir bir araç olduğu görülmektedir.

Psikolojik ölçme araçlarının yapı geçerliliğine ilişkin deneysel kanıt üretmek amacıyla en çok kullanılan istatistiksel teknik faktör analizidir. Faktör analizi genel olarak açıcı faktör analizi (AFA) ve doğrulayıcı faktör analizi (DFA) olarak ikiye ayrılır. Ölçek geliştirme, uyarlama veya daha önce geliştirilen bir psikolojik ölçme aracının farklı bir örneklem veya amaç için kullanımında, yapı geçerliliğine ilişkin kanıt üretme sürecinde AFA ya da DFA açısından hangi teknikle başlanması gerektiği ile ilgili literatür incelendiğinde farklı görüşlere rastlanmaktadır. Jöreskog ve Sörbom'a göre, faktör deseninin açıcı tekniklerle test edilmesinin ardından, doğrulayıcı tekniklerle doğrulanması veya reddedilmesi istenen bir durumdur.²⁴ Diğer taraftan Gorsuch, DFA'nın daha önceden belirlenen varsayımların test edilmesini sağlayan çok güçlü bir analiz olduğunu, AFA'nın ise açıcı hiçbir analizin yapılmadığı durumlarda kullanılması gerektiğini belirtmiştir.²⁵ Bu görüşün aksine Gerbing ve Hamilton, DFA'nın önce yapılarak AFA için model oluşturmada katkı sağlanabileceğini ileri sürmüşlerdir.²⁶ Bu tartışmalar doğrultusunda, analize açıcı veya doğrulayıcı tekniklerle başlama konusunda tek bir yol önermek olası değildir ve bu durumda karar araştırmacıya aittir; ancak temel bazı öneriler getirilebilir. Örneğin, kültürlerarası ölçek uyarlama çalışmalarında, aracın hedef kültürdeki faktör desenine ilişkin kanıt için DFA ile başlanması önerilebilir. Çünkü söz konusu aracın özgün kültürdeki faktör deseni pek çok nitel ve nicel çalışmalarla ortaya konmuş, aracın yapı geçerliliğine ilişkin deneysel kanıtlar belirlenmiştir (aksi halde böyle bir aracın uyarlanması zaten doğru değildir). Bu durumda söz konusu aracın faktör deseninin de, hedef kültürde korunup korunmadığı DFA ile test edilerek sorgulanabilir. Eğer

yapılacak olan DFA ile aracın özgün faktör desenine ilişkin model doğrulanmıyor veya kabul edilebilir uyum indeksleri vermiyorsa, o zaman AFA ile hedef kültürdeki faktör deseninin keşfedilmesi yoluna gidilebilir.²⁶

MTÖ'nün gerek aracın geliştirildiği özgün kültürde, gerekse Türkiye'de farklı örneklerde yapılan çalışmalarda faktör desenine ilişkin deneysel kanıtların var olması nedeniyle elde edilen puanların yapı geçerliliğine ilişkin kanıt üretmek amacıyla DFA yapılmıştır.

Analize başlamadan önce DFA'nın en önemli sayıltılarından biri olan normallik test edilmiş, dağılımın normale yakın olduğu (ortalama=19, medyan=18, mod=15, çarpıklık katsayısı=0.62, basıklık katsayısı=0.26) belirlenmiştir. Çarpıklık ve basıklık katsayılarının ± 1 aralığında olması, dağılımın normale yakın olduğuna işaret etmektedir.²⁷ Söz konusu katsayılar her ne kadar ± 1 aralığında olsa da, ölçek toplam puanları düzeyinde puanların bir ölçüde sağa çarpık olduğu belirtilebilir. Bu doğrultuda DFA asimptotik (asymptotic) kovaryans matrisi üzerinden yapılmış ve model uyumu için Satorra-Bentler χ^2 (S-B χ^2) istatistiği temel alınmıştır. Byrne'a göre büyük örneklerde normalliğin sağlanmadığı durumlarda, Satorra-Bentler düzeltmesi ile elde edilen S-B χ^2 değeri, örneklerdeki kişi sayısının çok fazla olmadığı ve dağılımın normal olduğu durumlarda üretilen χ^2 değerine yakın değerler vermektedir. Satorra-Bentler istatistiği, çeşitli örneklem büyüklükleri ve puan dağılımlarında, kovaryans yapıları modellerini değerlendirmek için oldukça güvenilirdir.²⁸ Buna ek olarak veri setinde tek yönlü ve çok yönlü uç değerler (outliers) incelenmiştir. Uç değer olduğu belirlenen dört katılımcı veri setinden çıkarılmıştır. Veri seti kayıp değer açısından incelendiğinde kayıp değerlerin belirli bir örüntü göstermediği ve madde bazında %5'i geçmediği (0-12 arasında) belirlenmiştir. Tabachnick ve Fidell'e göre kayıp veri örüntüsü, miktardan daha önemlidir. Veri matrisi içinde yansız dağılmış kayıp değerler önemli bir sorun oluşturmayabilir. Ayrıca kayıp değerler %5 veya daha az ve geniş bir veri seti içinde yansız bir biçimde dağılmışsa, yapılacak olan analizler kayıp değer atamasıyla yapılan yöntemlerle hemen hemen aynı sonucu verir.²⁸

BULGULAR

Yapılan DFA sonucunda öncelikle göstergelerin (maddeler) gizil değişkenleri (faktörler) açıklanmada anlamlı olup olmadığını belirlemek amacıyla t değerleri incelenmiştir. Analiz sonucunda

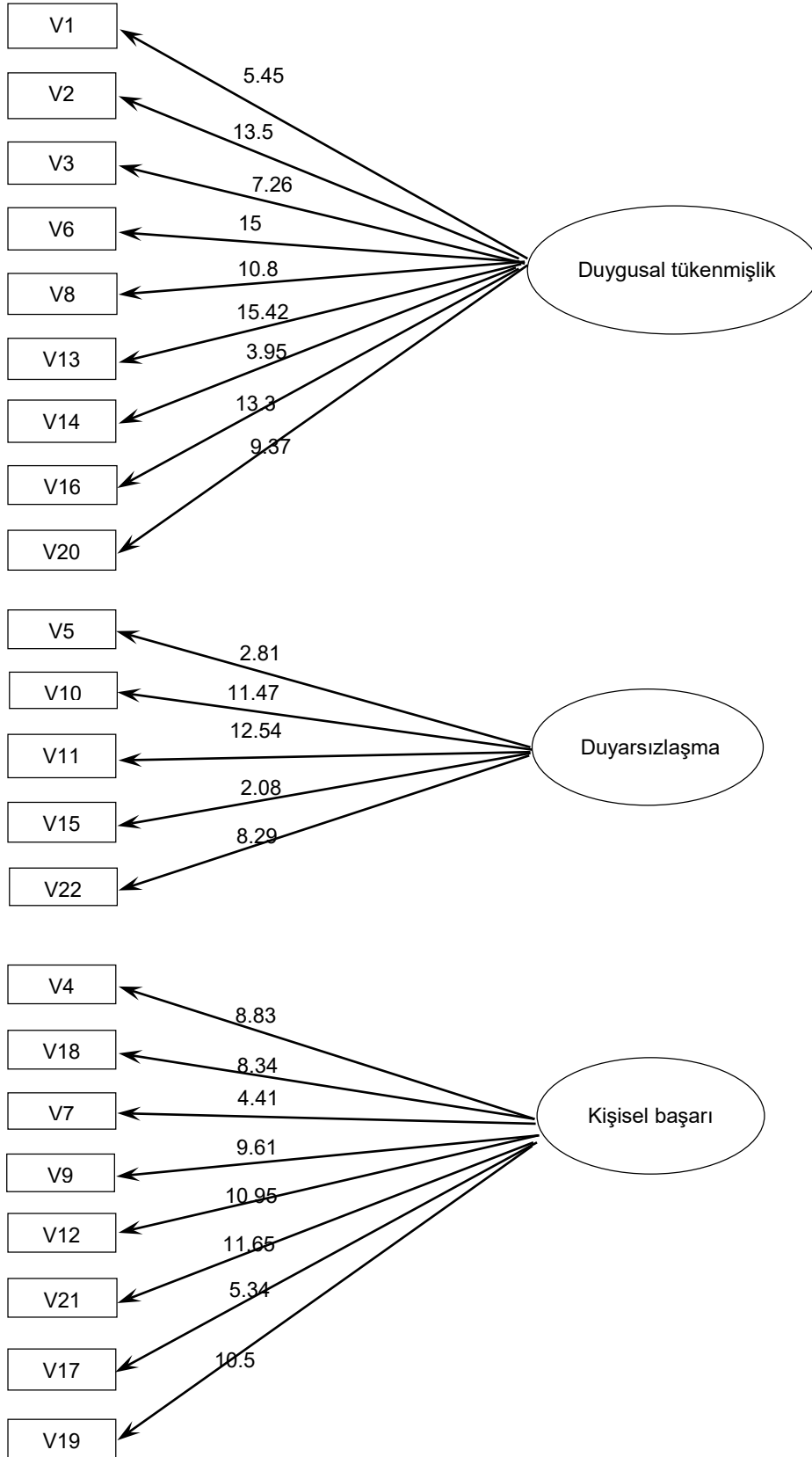
elde edilen bulgular Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1'de görüldüğü üzere göstergelerin t değerlerinin tümü anlamlıdır. Duygusal tükenmişlik alt ölçeği için t değerlerinin 3.95-15.42 arasında, duyarsızlaşma alt ölçeği için t değerlerinin 2.08-12.54 arasında ve kişisel başarı alt ölçeği için t değerlerinin 4.41-11.65 arasında değiştiği belirlenmiştir.

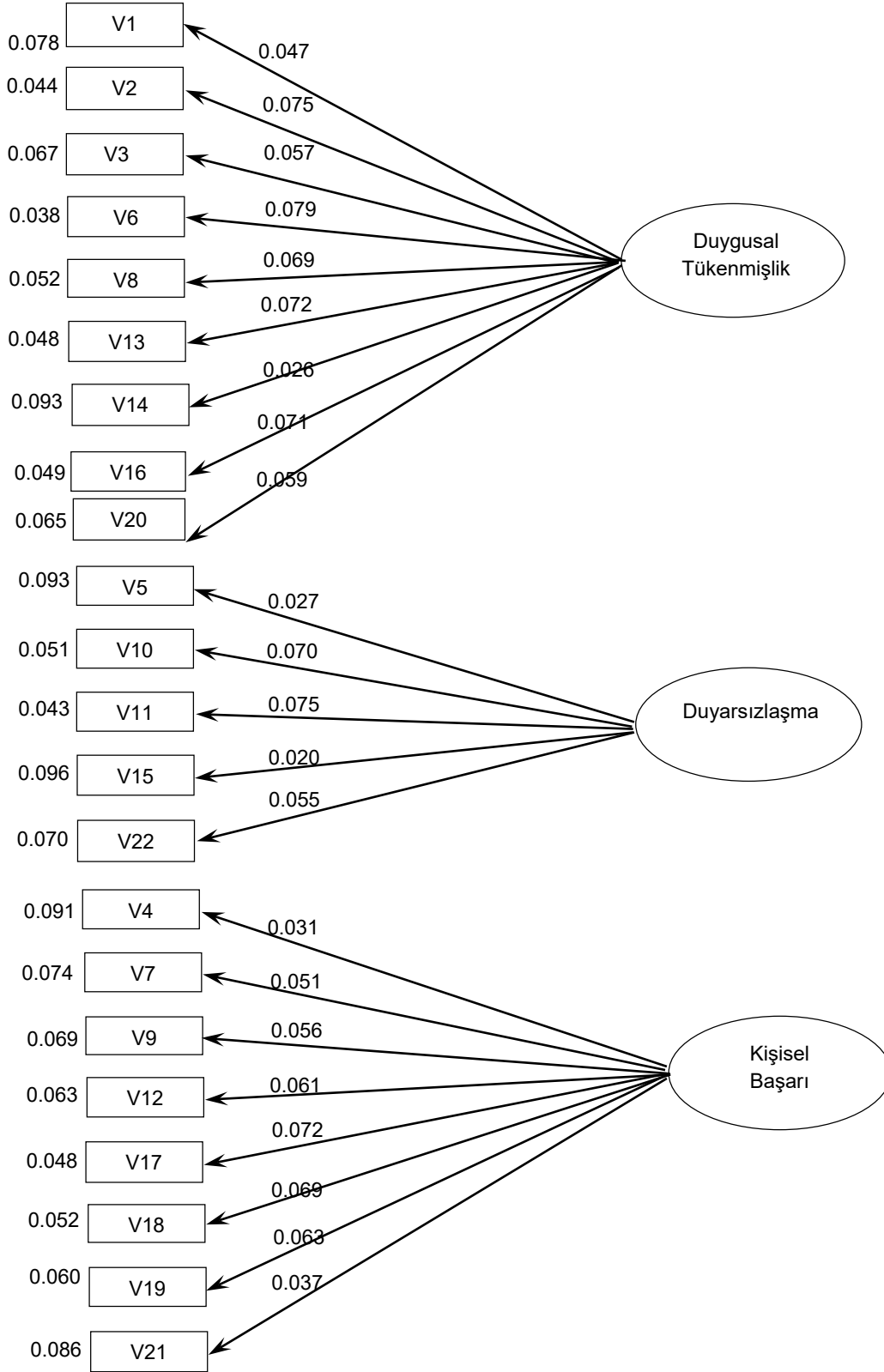
Şekil 2'de görüldüğü üzere duygusal tükenmişlik alt ölçeği için standardize edilmiş katsayıların 0.26-0.79 arasında, duyarsızlaşma alt ölçeği için 0.20-0.75 arasında ve kişisel başarı alt ölçeği için 0.31-0.72 arasında değiştiği belirlenmiştir. Göstergelerin hata varyansları incelendiğinde, duygusal tükenmişlik alt ölçeği için hata varyanslarının 0.38-0.93 arasında, duyarsızlaşma alt ölçeği için 0.43-0.96 arasında ve kişisel başarı alt ölçeği için 0.48-0.91 arasında değiştiği görülmüştür.

Üç faktörlü yapının bir model olarak doğrulanıp doğrulanmadığını belirlemek amacıyla yapılan DFA sonucunda herhangi bir modifikasyon yapılmadan uyum indeksleri $\chi^2_{(206)}=426.51$, $p<0.001$, S-B $\chi^2/sd=2.07$, RMSEA=0.067, NNFI=0.94, CFI=0.95 ve SRMR=0.087 olarak hesaplanmıştır. S-B χ^2 anlamlı olsa da, S-B χ^2 ve sd oranının 3'ün altında olması model uyumunun iyi olduğunu göstermektedir. RMSEA'nın 0.08, CFI ve NNFI'nin 0.95'e kadar değer alması halinde yine model uyumunun iyi olduğu söylenebilir.^{24,29,30} Son olarak SRMR'nin 0.10'a kadar değer alması model uyumunun orta düzeyde olduğunu ortaya koymaktadır.³¹

Genel tükenmişliği ölçmek isteyen araştırmacılar MTÖ'de yer alan kişisel başarı alt ölçeği maddelerini ters puanlayarak bir genel tükenmişlik toplam puanı elde edebilirler. Diğer taraftan iç tutarlılık güvenilirlik kanıtını elde etmek amacıyla alt ölçekler ve tüm ölçek için Cronbach alfa katsayıları hesaplanmıştır. Yapılan analiz sonucunda duygusal tükenmişlik alt ölçeği için Cronbach alfa katsayısının 0.83, duyarsızlaşma alt ölçeği için 0.59, kişisel başarı alt ölçeği için 0.74 ve MTÖ'nün tümü için 0.86 olduğu görülmüştür. Nunnally ve Bernstein'e göre, güvenilirlik katsayısının 0.70-0.80 arasında olması, araştırmalarda kullanılması için yeterli kabul edilebilir.³² Bu bağlamda duyarsızlaşma alt ölçeği dışında diğer alt ölçekler ve ölçeğin tümü için alfa katsayılarının 0.70 ölçütünü karşıladığı belirlenmiştir. Duyarsızlaşma alt ölçeği için hesaplanan alfa katsayısının ölçütü karşılamamasının, alt ölçekteki madde sayısının az olmasından kaynaklandığı düşünülebilir.

Şekil 1. Maslach Tükenmişlik Ölçeği göstergelerinin t değerleri
Anatolian Journal of Psychiatry 2018; 19(Suppl.2):64-71

Şekil 2. Maslach Tükenmişlik Ölçeği göstergelerinin standardize edilmiş katsayıları ve hata varyansları

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Literatür incelendiğinde tükenmişlik, stres ve depresyonun zorlu yaşantılar karşısında hemen ortaya çıkan bir olgu olmadığı görülmektedir. Tükenmişlik kavramıyla ilgili çalışmaların öncelikle iş ve meslek alanında ortaya çıktığı ve aile alanındaki çalışmalara da buradan aktarıldığı düşünüldüğünde, kişinin kaybettiği coşku ve enerjinin kendi anlam dünyasının görece olarak uzağında yer alan müşterilere hizmet ile ilgili olduğu görülmektedir. Kişinin mesleksi anlamda ideallere bağlılığını belirleyen değişkenlerin bu anlamda kendi bireysel varoluşu açısından ikincil olduğu söylenebilir. Aile ve özellikle de kişinin kendi çocuğu söz konusu olduğunda, çocuğa ilişkin rol ve sorumlulukları ile kişisel etkinlik düzeyinde ortaya çıkacak tükenmenin mesleğe ilişkin tükenmeden daha yavaş olması ve bireyin bu alanda daha dayanıklı bir varlık göstermesi mantığa uygun görünmektedir. Stres depresyona aracılık eden bir değişken olarak iş görmektedir ve tükenmişlikte de tükenmişliğin bireysel stres boyutunu duygusal tükenmişlik oluşturmaktadır.

Bu çalışmada yetersizliği olan çocukların anne-

babalarının tükenmişlik düzeylerinin belirlenmesine odaklanılmıştır. Bireylerin tükenmişlik düzeylerinin belirlenmesinde literatürde en sık kullanılan ölçme aracı olan MTÖ'nün maddeleri OSB'li çocukların anne-babalarının tükenmişliklerini ölçmede kullanılmak üzere düzenlenmiş ve psikometrik nitelikleri belirlenmiştir.

Yapılan incelemelerde, elde edilen güvenilirlik ve geçerlilik kanıtları (uyum indeksi değerleri, standartlaştırılmış yükler, açıklanan varyans, hata varyansı ve t değerleri) birlikte değerlendirildiğinde genellikle iyi ölçütünün karşılandığı belirtilir. Bu çerçevede MTÖ'nün faktör deseni doğrulanmaktadır. MTÖ çocuklarında OSB olan anne-babaların tükenmişliklerinin belirlenmesinde de kullanılabilir. Nunnaly ve Bernstein'e göre, güvenilirlik katsayısının 0.70-0.80 arasında olması, araştırmalarda kullanılması için yeterli kabul edilebilir.³² Bu bağlamda duyarsızlaşma alt ölçeği dışında diğer alt ölçekler ve ölçeğin tümü için alfa katsayılarının 0.70 ölçütünü karşıladığı belirlenmiştir. Duyarsızlaşma alt ölçeği için hesaplanan alfa katsayısının ölçütü karşılamamasının, alt ölçekteki madde sayısının az olmasından kaynaklandığı düşünülebilir

KAYNAKLAR

1. Freudenberger RHJ, North G. *For the Women Who's Made Commitments to Everyone But Herself: Women's Burnout: How to Stop It, How to Reserve It and How to Prevent It*. New York: Penguin Books, 1986.
2. Elçi Ö. *Predictive Values of Social Support, Coping Styles and Stress Level in Posttraumatic Growth and Burnout Levels among the Parents of Children with Autism*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004.
3. Maslach C, Jackson, SE. *The measurement of experienced burnout*. *Journal of Occupational Behavior* 1981; 2:99-133.
4. Maslach C. *Understanding burnout: definitional issues in analyzing a complex phenomenon*. WS Paine (Ed.), *Job Stress and Burnout*, Beverly Hills, CA: Sage, 1982, p.29-40.
5. Budak G, Sürgevil O. *Tükenmişlik ve tükenmişliği etkileyen örgütsel faktörlerin analizine ilişkin akademik personel üzerinde bir uygulama*. *Dokuz Eylül Üniversitesi İdari ve İktisadi Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2005; 20(2): 95-108.
6. Yıldırım MH, İçerli L. *Tükenmişlik Sendromu: Maslach ve Kopenhag tükenmişlik ölçeklerinin karşılaştırmalı analizi*. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi* 2010; 2(1):123-131.
7. Pines A, Aronson E. *Career Burnout: Causes and Cures*. New York: The Free Press, 1988.
8. Tümkaya S. *Öğretmenlerin tükenmişlik düzeyleri ve kullandıkları başa çıkma davranışları*. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi* 1999; 11(2): 26-36.
9. Şıklar E, Tunalı D. *Çalışanların Tükenmişlik Düzeylerinin İncelenmesi: Eskişehir Örneği*. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2012; 33:75-84.
10. Figley CR. *Burnout as systemic traumatic stress: a model for helping traumatized family members*. CR Figley (Ed.), *Burnout in Families: The Systemic Costs of Caring*. Boston: CRC Press, 1998.
11. Benson PR. *The impact of child symptom severity on depressed mood among parents of children with ASD: The mediating role of stress proliferation*. *J Autism Dev Disord* 2006; 36:685-695.
12. Cavkaytar A. *Özel Eğitimde Aile Eğitimi ve Rehberliği*. Ankara: Maya Akademi, 2010.
13. Weiss MJ. *Hardiness and social support as predictors of stress in mothers of typical children, children with autism, and children with mental retardation*. *Autism* 2002; 6:115-130.

14. Banderix Y, Nordstrom B, Sivberg B. Parents' experience of having a child with autism and learning disabilities living in a group home. *Autism: the International Journal of Research & Practice* 2006; 10(6):629-640.
15. Benson PR, Karlof KL. Anger, Stres proliferation, and depressed mood among parents of children with ASD: A longitudinal replication. *J Autism Dev Disord* 2006; 39:350-362.
16. Montes G, Halterman J. Psychological functioning and coping among mothers of children with autism: A population based study. *Pediatrics* 2007; 119(5):1040-1046.
17. Ceylan R, Aral N. An examination of the correlation between depression and hopelessness levels in mothers of disabled children. *Social Behavior and Personality* 2007; 35(7):903-908.
18. Şahin C. Examination of correlation between depression and hopelessness levels in mothers of children who attend rehabilitation centers. *Procedia Social and Behavioral Sciences* 2010; 2:5100-5103.
19. Falk N, Norris K, Quinn, MG. The factors predicting stres, anxiety and depression in the parents of children with autism. *J Autism Dev Disord* 2014; 44(12):3185-3203.
20. Kim I, Ekas NV, Hock R. Associations between child behavior problems, family management, and depressive symptoms for mothers of children with autism spectrum disorder. *Res Autism Spectr Disord* 2016; 26:80-90.
21. Machado SBJ, Celestino MIO, Serra JPC, Caron J, Pondé MP. Risk and protective factors for symptoms of anxiety and depression in parents of children with autism spectrum disorder. *Dev Neurorehabil* 2016; 19(3): 146-153.
22. Maslach C, Jackson SE. *Maslach Burnout Inventory Manual. Second ed., Palo Alto: Consulting Psychologist Press, 1986.*
23. Ergin C. Doktorlar ve hemşirelerde tükenmişlik ve Maslach Tükenmişlik Envanterinin uygulanması. *7. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları El Kitabı, Ankara: Psikologlar Derneği Yayınları, 1992, s.143-154.*
24. Jöreskog GK, Sörbom D. *LISREL 8: Structural Equation Modeling with the SIMPLIS Command Language, Lincolnwood: Scientific Software International, 1993.*
25. Gorsuch RL. *Factor Analysis. First ed., Philadelphia: W.B. Saunders, 1974.*
26. Çokluk Ö, Şekercioğlu G, Büyüköztürk Ş. *Sosyal Bilimler için Çok Değişkenli İstatistik: SPSS ve LISREL Uygulamaları. Dördüncü baskı, Ankara: Pegem Akademi, 2016.*
27. Rosenthal R, Rosnow RL. *Essential of Behavioral Research. Third ed., New York: McGraw-Hill, 2008.*
28. Tabachnick GB, Fidell LS. *Çok Değişkenli İstatistiklerin Kullanımı. M Baloğlu (Çev.), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2015.*
29. Hu L, Bentler PM. Cut off criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling* 1999; 6:1-55.
30. Schumacker RE, Lomax, RG. *A Beginner's Guide to Structural Equation Modeling. First ed., New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 1996.*
31. Kline BR. *Principles and Practice of Structural Equation Modeling. New York: The Guilford Press, 2005.*
32. Nunnally JC, Bernstein IH. *Psychometric Theory. Third ed., New York: McGraw-Hill, 1994.*